

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Vergelijkende psychoanalyse

Over communicatie tussen psychoanalytici van verschillende scholen

MARC HEBBRECHT

Tal van collegae-analytici uit Nederland en België hebben tijdens de congressen van de European Psychoanalytical Federation (EPF) aan de *pre-conference workshops* van de Working party on comparative clinical methods deelgenomen en er actief aan meegewerkt. Dit project, dat in 2000 werd geconcipieerd, is van start gegaan in december 2001 tijdens een eerste bijeenkomst in Brussel onder het voorzitterschap van David Tuckett, toenmalig voorzitter van de EPF. In vroegere congresverslagen voor dit tijdschrift heb ik het project al in de aandacht gebracht (Hebbrecht 2005, 2006). Sinds december 2001 vinden de workshops plaats in het kader van elk Europees en wereldcongres en kunnen ze telkens rekenen op grote belangstelling. Over de jaren heeft dit project zich verder ontwikkeld en gedifferentieerd. Inmiddels heeft dit geleid tot de uitgave van het boek *Psychoanalysis comparable & incomparable — The evolution of a method to describe and compare psychoanalytic approaches* (Tuckett e.a. 2008). Onder de leiding van Tuckett werden gerenommeerde psychoanalytici uit verschillende Europese analytische tradities die als moderator hebben meegewerkt, aangezocht om een hoofdstuk te schrijven. Wie meer wil vernemen over de historiek en de evolutie van deze methode zal met dit boek ruim aan zijn trekken komen.

Wallerstein (1995) heeft erop gewezen dat er sinds de jaren negentig zo'n waaier aan visies en methoden bestaat dat het heel moeilijk wordt om een consensus te bereiken over de meeste technische aangelegenheden. We kunnen niet meer stellen dat er één standaardpsychoanalytische techniek bestaat, noch aangeven wat psychoanalyse precies is. Het psychoanalytisch pluralisme betekent dat er meer aanbod is: meer ruimte voor relationele elementen, voor het beleven van een nieuwe interpersoonlijke ervaring, voor persoonlijke interactie, voor modificatie van de techniek in functie van de psychopathologie. Anderzijds dreigt het gevaar van de Babylonische spraakverwarring (Amati-Mehler e.a. 1993) en de fragmentatie van consensus tussen

psychoanalytici. Over kernconcepten zoals de overdracht, de sleutelrol van het oedipuscomplex en het narcisme bestaat onder vertegenwoordigers van verschillende richtingen onvoldoende eensgezindheid. Dit bemoeilijkt de intercollegiale dialoog. Hierdoor leiden debatten niet alleen op internationale congressen maar ook op verenigingsbijeenkomsten weleens tot verhitte emotionele toestanden, waarbij het ene boegbeeld de andere befaamde collega vol overtuiging terechtwijst dat wat deze doet en verkondigt geen psychoanalyse is.¹ Hetzelfde gebeurt regelmatig wanneer ervaren psychoanalytici van verschillende richtingen met elkaar discussiëren over eenzelfde casus. Voorspelbaar treden er supervisiereflexen op: de eigen ideeën worden naar voren geschoven, de indruk wordt gewekt dat men meer en beter weet dan degene die de casus voorstelt. In het ergste geval krijgt de presentator te horen dat hij niet psychoanalytisch werkt en zijn techniek beter kan veranderen, wil hij zijn patiënt verdere schade besparen.

Het is niet verwonderlijk dat er in de schoot van de EPF werd gezocht naar een methode om de communicatie te verbeteren tussen psychoanalytici die tot verschillende tradities behoren, met als voornaamste bedoeling een constructieve *peer-review*cultuur. Vooral jonge psychoanalytici hebben behoefte aan eenduidigheid en hebben meer moeite om de houding van onzekerheid en niet weten die deel uitmaakt van de analytische identiteit, te verdragen. In 2000 werd in een bijeenkomst in Londen tot een nieuwe wetenschappelijke politiek beslist, waarbij een aantal afspraken werden gemaakt, zoals het creëren van werkgroepen waarin analytici met elkaar kunnen discussiëren, een jaarlijkse Europese conferentie (i.p.v. tweejaarlijks) met bijzondere aandacht voor kleine groepen en het oprichten van stuurgroepen, die «working parties» worden genoemd. De working parties zouden zodanig opgezet worden dat het luisteren naar elkaar en het werken in de diepte maximaal gefaciliteerd zouden worden (Tuckett e.a. 2008, p. 262-281). Het resultaat was de vorming van kleine werkgroepen bestaande uit collega's, werkzaam in verschillende contexten, die als taak krijgen met elkaar grondig te discussiëren over twee tot drie sessies uit een lopende psychoanalyse.

Vanaf 2005 nam ik jaarlijks deel aan de Working party of comparative clinical methods (WPCCM-werkgroep) in het kader van de EPF-congressen en heb er alle rollen (deelnemer, presentator, moderator) vervuld. De bedoeling van dit artikel is te rapporteren over mijn ervaring met deze WPCCM-werkgroepen van de EPF, de gehanteerde methode bekend te maken en de waarde ervan kritisch te evalueren. Ook lokaal is in verschillende landen ervaring opgedaan met deze werkwijze. Zo zijn we in een werkgroep van de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse (Le groupe psychanalyse et recherche) sinds 2001 regelmatig bezig geweest met de studie van de impliciete theorieën van de psychoanalyticus volgens het beschreven model.²

¶ *Beschrijving van de methode*

Voorafgaand aan de jaarlijkse EPF-conferentie worden door Tuckett een aantal groepen samengesteld, bestaande uit ongeveer twaalf deelnemers uit verschillende psychoanalytische verenigingen in Europa die deel uitmaken van de IPA. In sommige groepen participeren ook collega's uit de Verenigde Staten, Australië en Israël. In de toekomst zal het project overigens uitgebreid worden naar de Verenigde Staten en naar Latijns Amerika. Er wordt een moderator aangewezen die de groep leidt en deelneemt aan de voorbereidende vergaderingen met de andere moderatoren. Vervolgens wordt een presentator gezocht, degene die klinisch materiaal zal presenteren. In overleg met de presentator onderzoekt de moderator of er een incompatibiliteit bestaat. Bij voorkeur wordt de groep immers samengesteld uit collega's die elkaar niet kennen, een verschillende analytische achtergrond hebben en verschillende talen spreken. De voertaal is Engels maar er worden ook Franssprekende groepen georganiseerd.

De rationale van de groep, die reeds voor de bijeenkomst via e-mail wordt verduidelijkt, wordt nog eens herhaald aan het begin van de werkgroep. In plaats van te vertrekken van de theoretische achtergrond en vervolgens na te gaan hoe deze zich manifesteert in de concrete praktijk, wordt een omgekeerde weg gevolgd. De grondslag van de methode is dus empirisch. Er wordt vertrokken van een zo realistisch mogelijke beschrijving van het werk van een ervaren psychoanalytica of psychoanalyticus.

Tuckett e.a. (2008, p. 11) geven vier bedoelingen aan van de vergelijkende methode: [1] Analytici reflecteren over wat gekwalificeerde analytici doen op een systematische manier, ze leren van elkaar en voeren debat nadat ze elkaars denkwijze begrepen hebben. [2] Gelijkenissen en verschillen in manieren van werken worden gedetecteerd, expliciet gemaakt en in kaart gebracht (expliciteren van impliciete theorieën). [3] Het kan een instrument opleveren dat een objectievere inschatting van de analytische competentie mogelijk maakt. [4] Pseudotoepassingen van psychoanalyse worden beter onderscheiden van authentieke toepassingen. Daarnaast kan de kloof tussen theorie en praktijk kleiner worden. Ook Freuds praktijkvoering was niet altijd in overeenstemming met zijn technische en theoretische opvattingen. Sommige analytici verklaren zich volgeling van bijvoorbeeld Klein, terwijl hun praktijk meer op die van Lacan of Winnicott lijkt.

Met nadruk wordt gesteld dat het hier niet om supervisie gaat: het is niet aan de orde commentaar te leveren op de werkwijze van de presentator, noch deze te beoordelen of te veroordelen... maar te begrijpen hoe hij denkt over enkele basisopvattingen van de psychoanalyse en hoe deze in zijn klinisch werk tot uiting komen. Supervisie is in het slechtste geval een uiting van superioriteit waarbij men de indruk wekt dat men het beter weet. Supervisiegroepen kenmerken zich door meer verticale relaties tussen groepsleden

(bijvoorbeeld een groep geleid door een leeraanlyticus en verder samengesteld uit een aantal ervaren analytici, enkele beginnende analytici en een paar kandidaten in opleiding). Er wordt vooral gestreefd naar een horizontale relatie tussen groepsleden, waarbij niemand superviseert; de moderator heeft als opdracht de groep bij de taak te houden en te voorkomen dat basisovertuigingen (Bion 1961) en destructieve competitie nadelig interfereren. In de groep komt het erop aan goed te luisteren, de aard van de interventies van de presentator te begrijpen en zich een idee te gaan vormen over het verklaringsmodel dat deze hanteert.

De verschillende rollen worden bij de aanvang van de groep verduidelijkt. Van elke deelnemer wordt geheimhouding gevraagd. De presentator bereidt twee tot drie sessies voor uit een gevorderde psychoanalyse van minstens drie sessies per week, waarbij hij niet te grote problemen ervaart, en geeft bij de aanvang ook wat beknopte informatie over het klinische geval en het verloop van het analytische proces. Na de presentatie van het klinisch materiaal houdt de analyticus zich op de vlakte en luistert naar de discussie die zich tussen de groepsleden ontwikkelt. Hij kan af en toe interveniëren of zijn opinie geven als hierom gevraagd wordt. Elke deelnemer krijgt van de twee of drie sessies een schriftelijke kopie die hij aan het einde van de groepsbijeenkomst aan de presentator teruggeeft. Aan elke deelnemer wordt gevraagd stipt aanwezig te zijn en te blijven tot het einde. In totaal wordt zo'n twaalf uur gewerkt. De groepsleden krijgen als taak te focussen op de werkwijze van de presentator om aldus de regels en de routines die zijn analytische werkzaamheid determineren, op grond van het beschikbare materiaal te begrijpen. Het is onvermijdelijk dat de groepsleden in het materiaal nieuwe betekenissen ontdekken die de presentator niet gezien heeft, maar dit is niet het centrale punt. Meer essentieel is dat er verwondering ontstaat over verschillen in werkwijze die aan het licht komen en dat hierover verder gedacht wordt. De moderator bewaakt het kader, herinnert de groepsleden aan de gemeenschappelijke taak, onderbreekt superviserende commentaren, vestigt de aandacht op gelijkenissen en verschillen en stimuleert vooral een onderzoekende geest. Vanzelfsprekend kunnen de groepsleden aangeven hoe zij het materiaal begrijpen en ook wat ze anders zouden doen.

Na de presentatie van het klinisch materiaal is er tijd voor vrije discussie over het geval. Daarna verloopt de discussie meer gestructureerd en wordt begonnen met de studie van de interventies van de presentator tijdens de analytische sessies (Stap 1). Tevens wordt per twee groepsleden gevraagd aandacht te schenken aan één vraag van Stap 2.

Stap 1 is het bestuderen en categoriseren van de interventies van de presentator met behulp van een 'grid' of rooster. Dit komt niet overeen met de Grid van Bion,³ al zijn er enkele gelijkenissen. Het gebruik van dit rooster roept meestal verzet op bij nieuwe groepsleden. De kritiek is dat er onrecht wordt gedaan aan de subtiliteit en complexiteit van de analytische interactie,

dat de meervoudige determinering van analytisch materiaal miskend wordt, dat de identiteit van de analyticus en de eigen werkwijze niet te vangen is in categorieën. Ik zal de verschillende onderdelen van Stap 1 hier vrij vertaald opnoemen:

- 1 interventies gericht op het in stand houden van het kader;
- 2 interventies waarbij het onbewuste proces wordt gefaciliteerd;
- 3 vragen, verhelderingen, herformuleringen gericht op het bewust maken van onbewuste betekenissen;
- 4 het benoemen van emotionele en fantasmatische betekenissen in het hier en nu;
- 5 constructies;
- 6 tegenoverdrachtsreacties en fouten.

Hier volgt een voorbeeld van een Stap-1-bespreking. De presenterende analytica had in totaal zes interventies gedaan: vijf korte en één langere. Uit de studie van de verschillende interventies bleek dat de meeste interventies bestempeld werden als pogingen om een onbewust proces te faciliteren (2) en als verhelderingen (3). Vrijwel alle groepsleden waren van oordeel dat in elke interventie een tegenoverdrachtselement voelbaar was (6). De groepsleden waren van oordeel dat de grid als instrument een aantal aspecten niet in rekening neemt, zoals de muzikale en de poëtische aspecten die via de interventie overgedragen worden. Deze bepalen mee de keuze van de categorie. Over één interventie werd getwijfeld. Betrof het een overdrachtsinterpretatie (4) of een constructie (5)? In de groep ontstond hilariteit toen de analytica niet kon aangeven op welke manier ze de sessie had beëindigd. Het feit dat ze de laatste interventie was vergeten, maakte haar tegenoverdracht zichtbaar. Er was een probleem van afgrenzing tussen patiënte en analytica. Het uitleven en actualiseren van de separatieproblematiek in de analytische sessie kwam scherp tot uiting als *enactment* van de analytica: het vergeten van een interventie aan het einde van de sessie.

De studie van de interventies van de presentator biedt de groepsleden de gelegenheid om zich in het materiaal te verdiepen en zich geleidelijk een beeld te vormen van de theorieën waarop hij zich baseert. Na de studie van de interventies, begint men aan *Stap 2*. Twee groepsleden hebben de opdracht gekregen zich van het begin af aan te richten op één van de volgende vragen. Met nadruk wordt beklemtoond dat het hierbij niet gaat om hun eigen opvatting. Ze dienen zich te verplaatsen in de geest van de presentator en zich de vraag te stellen hoe hij denkt over de volgende vragen:

- 1 Wat is de psychopathologie van de patiënt?
- 2 Op welke wijze luistert de analyticus naar het onbewuste van de patiënt?
- 3 Welke is de visie op het psychoanalytisch proces?

- 4 Welke is de visie op psychische verandering?
- 5 Hoe wordt de analytische situatie gedefinieerd?

Verschillende zaken kunnen de communicatie in de groep bemoeilijken: [1] Binnen verschillende psychoanalytische tradities bestaat niet altijd overeenstemming over de inhoud van sommige basisconcepten, zoals de overdracht. [2] Bij het voorstellen van ernstig gestoorde patiënten gebeurt het weleens dat een resonantie-effect in de groep ontstaat waarbij de groep afgesplitste gevoelens en ervaringen, die door de presentator om onbewuste redenen niet werden opgenomen, opvangt en teruggeeft. Dit kan tot een verstoring leiden in de communicatie tussen de presentator en de groepsleden. Het is dan de taak van de moderator zich hierover te verwonderen en de nieuwsgierigheid van alle leden hierover te prikkelen. [3] Het is voor analytici niet gemakkelijk om zomaar afstand te doen van de narcistische investering van de eigen theorieën. Soms gebeurt het dan ook dat een collega zo vol is van de eigen visie dat deze botst met het denkmodel van de andere groepsleden. Een groep is niet gemakkelijk te leiden als één groepslid de discussie monopoliseert. [4] In sommige groepen worden de deelnemers kwaad wanneer ze het gevoel krijgen dat boosheid, beangstigende en/of bizarre aspecten van de patiënt niet genoeg aandacht krijgen van de presentator. Er ontstaan supervisierflexen of bezorgde uitspraken dat de patiënt niet de nodige behandeling krijgt of schade kan lijden door de gebruikte techniek. Het gevolg is dat de presentator defensief wordt, de communicatie verder stilvalt en er een beleefde pseudoatmosfeer ontstaat waaraan iedere deelnemer een onproductief gevoel overhoudt. Het is de taak van de moderator hierover verwondering te wekken en de presentator te verdedigen tegen de agressie van de groep. [5] Het materiaal kan op voorhand zodanig uitgewerkt zijn dat verdere verzadiging met nieuwe inzichten bemoeilijkt wordt. [6] De situatie waarbij de presentator disfunctioneert en dit door de groep wordt opgemerkt, komt weinig voor.

De volgende fase in de ontwikkeling van de methode is de creatie van Stap 3, waarin men clusters van werkwijzen wil groeperen vertrekkende van de reële praktijk. Kan men, met andere woorden, analytische stijlen catalogiseren en analytici typeren? Tuckett belooft dit in een volgend boek verder uit te werken. Böhm (Tuckett e.a. 2008, p. 50-69) geeft hiertoe een aanzet. In theorie zou een nog verdere stap kunnen zijn de studie van het effect en de iatrogene neveneffecten van analytische stijlen. Met andere woorden, bij wie zijn ze nuttig en zinvol en bij wie kunnen ze schade toebrengen?

¶ *Eigen ervaringen met de methode*

Op grond van mijn ervaring van de voorbije jaren ben ik tot het inzicht gekomen dat stijlen van psychoanalytici erg verschillen en dat men niet zomaar kan stellen dat iemand volgeling is van, of behoort tot die traditie, ook al presenteert hij zich op die manier. Dit lijkt me overigens weinig analytisch, zeker als men ervaren is in het vak. We hebben allen interessante dingen geleerd tijdens onze opleiding, maar we kiezen ervoor na verloop van tijd anders te werken dan we geleerd hebben. Wie zich slachtoffer voelde van een te zwijgzame analyticus zal meer geneigd zijn om dit de eigen patiënten niet aan te doen en kiezen voor een interactieve stijl, of juist omgekeerd. Het is evident dat een psychiater-psychoanalyticus met veel ervaring in klinische psychotherapie met persoonlijkheidsstoornissen andere impliciete theorieën zal ontwikkelen dan een filosoof-psychoanalyticus die in een private praktijk werkt en daarnaast doceert.

Mijn belangrijkste kritiek in verband met het bestuderen van interventies richt zich op het feit dat men slechts beperkt zicht krijgt op de impliciete theorieën van de psychoanalyticus wanneer men zich uitsluitend baseert op diens verbale interventies. Ook de stiltes zijn betekenisvol! We dienen te focussen op de innerlijke activiteit van de collega. Aan zijn verbale interventie is een denkproces voorafgegaan: rêverieën en vluchtige fantasieën, tentatieve hypothesen werden geopperd, soms worden keuzes gemaakt wat gezegd zal worden en wanneer, soms wordt iets spontaan verwoord. Er is ook de toon, de manier waarop iets gezegd wordt. Dit is belangrijk materiaal om het denkmodel van een analyticus beter te kunnen begrijpen.

Bij het bestuderen van Stap 2 is het probleem vooral dat de groepsleden geneigd zijn om hun visie te geven op de pathologie van de patiënt of op het proces en de analytische situatie terwijl het eropaan komt te verwoorden hoe de presenterende analyticus denkt over de pathologie van de patiënt. Dit leidt regelmatig tot verwarring. De moeilijkste fase is het zich verplaatsen in de geest van de analyticus en te observeren welke denkwijze hij hanteert.

Om die reden kan de beschreven methode een nieuw licht werpen op supervisie. De groepen bieden niet alleen een kans iets te leren over de denkmodellen van collega's maar maken het bovendien mogelijk het eigen denkmodel beter te onderscheiden van dat van anderen. Nadat men zich bewust is geworden van de eigen werkwijze kan men er verder over reflecteren en openingen zien voor verandering. Het lijkt erop dat het analytisch functioneren als werk-instrument voor ervaren analytici een onderdeel van hun karakter is geworden, bijna een vanzelfsprekendheid. Om verandering te brengen in het eigen werkmodel is als het ware een karakteranalyse nodig: wat ego-syntoon is, dient vervolgens ego-dystoon gemaakt te worden opdat er een mogelijkheid tot verandering kan ontstaan. Het ter discussie stellen van karaktereigenschappen wordt echter vaak als narcistisch krenkend beleefd. Anderzijds

kunnen we ons vragen stellen bij de waarde van een supervisiemodel waarbij één collega zich als de wetende autoriteit opwerpt en zijn visie oplegt aan een andere collega die een ander denkmodel hanteert. Doorgaans kan men met dergelijke 'wijsheden' niet veel aanvangen.

We kunnen vaststellen dat stijlen erg verschillen, maar dikwijls ook variëren afhankelijk van de patiënt. Eenzelfde analyticus is spraakzamer met één patiënt en zwijgzamer bij een andere. De een legt de focus meer op trauma, deprivatie, reëel tekort, de ander begrijpt het materiaal op grond van innerlijke drijfveren zoals libido en agressie. De een wil de innerlijke beleving van de patiënt onder woorden brengen, een ander laat alles liever onuitgesproken en biedt de patiënt ruimte en tijd om zelf tot inzicht te komen. Sommige analytici beperken zich tot overdrachtsduidingen, anderen schenken ook aandacht aan de reële relatie en de externe realiteit van de patiënt. Er zijn analytici die vooral oog hebben voor terugkerende patronen die ze begrijpen vanuit de geschiedenis van de patiënt, terwijl anderen de hier-en-nu-interactie bestuderen en zich concentreren op het heden van de analytische sessie. De aandacht voor de tegenoverdracht kan zeer verschillen. Sommige analytici verdragen dat ze gedurende maanden niet betaald worden en begrijpen dit als een belangrijk gebeuren, dat de patiënt groeimogelijkheden en een nieuwe, corrigerende ervaring biedt, terwijl anderen dit onmiddellijk opvatten als een destructief ageren en het niet willen erkennen van de behoeften van het externe object. Psychoanalytici verschillen ook in het gebruiken van metaforen. Volgens sommigen is de analytische sessie een plaats waar persoonlijke groei kan plaatsgrijpen. De werkwijze van sommige analytici laat toe te concluderen in welke traditie ze zijn opgeleid; anderen ontwikkelen een eigen stijl die meer controversieel is, maar die soms wel spectaculaire verbetering te zien geeft. Ik denk bijvoorbeeld aan een cocaïne-verslaafde borderlinepatiënt die regelmatig met justitiële instanties in contact kwam en geen duurzame relaties kon opbouwen. Na enkele jaren klassieke analyse op de divan met een levendige en spontane analyticus slaagde hij erin een relatie op te bouwen, weer te gaan studeren en afstand te doen van drugs. Iedereen in de groep had nochtans grote kritiek bij de indicatiestelling van de analyticus! Belgische collega's voelen meer voor het werken met korte, onverzadigde en metaforische commentaren met toespelingen op diepere, onbewuste betekenissen met de bedoeling iets nieuws uit de associatiestroom op te lichten en het associatieve netwerk te verruimen. Britse collega's benoemen met meer woorden en zijn meer geneigd om direct de overdracht te duiden. Soms ontstaan impasses wanneer de analyticus symbolisch denkt en de patiënt op een te concreet niveau zit. De vraag blijft welke de juiste weg is: niet elke techniek is gerechtvaardigd en te verdedigen ('anything goes' vgl. Tuckett 2005), sommige benaderingen zijn foutief en onethisch. Anderzijds leiden vele wegen naar Rome: er bestaan verschillende zienswijzen en werkwijzen in psychoanalysebeoefening die tot verdieping en contact met een innerlijke, onbewuste

waarheid leiden. Aan het concept van de interpretatie is echter ook een pejorative connotatie verbonden. Een interpretatie verwijst naar één opinie tussen vele mogelijke anderen. Er zit een verwijzing in naar iets puur subjectiefs, ingebeelds, zonder verband met iets objectiefs.

Ik denk dat het polysemische karakter en de meervoudige determinering van psychisch materiaal met deze methode wel voldoende tot zijn recht komt. Er werd veel kritiek geuit op het gebruik van een grid, die volgens mij onterecht is. Zoals de Grid van Bion (1963) is deze niet bruikbaar tijdens het werk zelf, maar maakt het huidige rooster imaginaire oefeningen mogelijk — zoals een musicus oefent, niet alleen met partituren maar ook met elementen waaruit het muziekstuk is samengesteld. Deze werkgroepen zijn één mogelijke manier om de eigen analytische techniek te verfijnen.

Een aantal opvattingen lijken duidelijker te worden: het zich beperken tot overdrachtsduidingen is dikwijls te verleidend (is overdrachtsliefde een artefact, een gevolg van een foutieve techniek?) en hinderend voor het spontane proces van toenemende symbolisering en representatie. Ook is het opvallend hoezeer het oedipuscomplex in onze tijd aan erosie onderhevig is. Tijdens de discussies ging het weinig over de klassieke freudiaanse thema's, zoals bijvoorbeeld de infantiele seksualiteit, maar hoorde ik vooral thema's van Winnicott, Klein, Bion en Fonagy. Is de psychoanalytische praktijk de erfenis van Freud aan het opgeven? Heeft de vervrouwelijking van het analytische beroep tot gevolg dat theorieën over vroege hechting, de vroegste voedende relatie, de moeder-kindband bij voorkeur onder de aandacht komen?

¶ *Besluit*

De belangrijkste doelstelling van de working parties van de EPF is het ontwikkelen van openheid, het bevorderen van de communicatie tussen psychoanalytici door het benadrukken van een luisterhouding en het loslaten van de eigen evidenties. Dit is zeer noodzakelijk, want onze analytische theorieën zijn te zeer omgeven door halo's van betekenissen en associaties, waardoor het moeite kost om onbevooroordeeld de klinische realiteit in ons op te nemen en er onbevangen over na te denken. Hoe vlug reageren we niet beoordelend of veroordelend wanneer we te maken krijgen met analytische benaderingen waarmee we niet vertrouwd zijn? Dit bijna reflexmatige gebeuren vraagt om zelfanalytische werkzaamheid. Wellicht is de beschreven methode een meer empathische benadering; de focus ligt immers op de studie van het psychisch functioneren van de presentator tijdens zijn analytische arbeid, in de hoop aldus innovatieve manieren van werken en denken te ontdekken. Niet zozeer het vertrouwde en het bekende dat zich telkens weer herhaalt verdient onze aandacht, wel het verfrissend nieuwe dat onvoorspelbaar opduikt. Dient de psychoanalyse zich niet vooral te profileren als een wetenschap van serendipiteit, de gave om door toevalligheden en intelligentie iets te ontdek-

ken waar men niet naar op zoek was? Onze theorieën hebben echter vaak de neiging om conservatieve reflexen te versterken en alleen datgene waar te nemen wat we zelfgenoegzaam weten.

Het lijkt me een vooruitgang eerst zicht te krijgen op de impliciete theorieën van collega's vooraleer met hen het debat aan te gaan. De aandacht voor impliciete theorieën is een uitdrukking van de invloed van het werk van Sandler (1983) op de voortrekkers die de voorbije tien jaar hun stempel drukten op de ontwikkelingen binnen de Europese federatie. Naarmate een analyticus competent wordt, zal hij in het voorbewuste een variëteit aan theoretische segmenten construeren die in relatie staan met zijn klinisch werk. Deze partiële theorieën (modellen, schemata) zijn soms tegenstrijdig en leven harmonisch samen zolang ze onbewust zijn. Maar deze impliciete theorieën houden ook een risico in: toenemende spraakverwarring, conceptuele slordigheid, proliferatie van het narcisme van de kleine verschillen. Het aan het licht brengen van de impliciete theorieën gaat meestal met weerstand en verzet gepaard, te vergelijken met het bewust maken van het onbewuste. Via de hierboven beschreven methode worden onbewuste en verdrongen impliciete theorieën blootgelegd die een conflict kunnen creëren met de wijze waarop de analyticus bewust over zijn werk denkt. Het komt voor dat de impliciete theorieën congruent zijn met de expliciete modellen, maar soms zijn ze volledig tegengesteld en brengen ze de presentator in een lastig parket.

Sommige theoretische discussies krijgen echter het karakter van Kolom-2-interpretaties zoals door Bion (1977) beschreven: foutieve *statements* die meer dienst doen als weerstand tegen gevreesde gevoelens en gedachten die te zeer de status quo bedreigen en kunnen leiden tot catastrofale verandering. Ook in de werkgroepen is het belangrijk in contact te blijven met de klinische ervaring van de presenterende analyticus en zich niet te verliezen in de eigen favoriete speculaties. Bions uitspraak (1970) komt me voor de geest: 'The suspension of memory, desire, understanding and sense impressions.' Is het niet wenselijk ons vrij te maken van onze eigen theoretische overtuigingen, alvorens zicht te krijgen op de impliciete theorieën van onze collega's? Het is lovenswaardig dat er moeite wordt gedaan om elkaars denkkader beter te begrijpen, maar we hebben nog geen duidelijkheid welke theoretische formulering het meest helpend en zinvol is voor een specifieke patiënt of in een concrete klinische situatie. Of we koste wat het kost consensus moeten nastreven betwijfel ik echter. Want de psychoanalyse interesseert zich in de eerste plaats voor het verrassende, het vreemde, het onverwachte, het aller-individueelste, het onvoorspelbare... dat zich niet in de algemene gelijkheid van opvatting laat vangen.

Literatuur

- AMATI-MEHLER, J., ARGENTIERI, S. & CANESTRI, J. (1993). *The Babel of the unconscious: mother tongue and foreign languages in the psychoanalytic dimension*. New York: International Universities Press.
- BION, W. R. (1961). *Experiences in groups*. Londen: Tavistock.
- BION, W. R. (1963). *Elements of psychoanalysis*. Londen: Heinemann.
- BION, W. R. (1970). *Attention and interpretation*. Londen: Karnac Books, 1984.
- BION, W. R. (1977). *Two papers: the Grid and Caesura*. Londen: Karnac Books, 1989.
- HEBBRECHT, M. (2005). Vierde congres nieuwe stijl van de European Psychoanalytical Federation, Vilamoura 17-20 maart 2005. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 11, 131-132.
- HEBBRECHT, M. (2006). Transformaties aan de voet van de Akropolis. Negen tiende conferentie van de European Psychoanalytical Federation, Athene, 6-9 april 2006. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 12, 255-257.
- SANDLER, J. (1983). Reflections on some relations between psychoanalytic concepts and psychoanalytic practice. *International Journal of Psycho-Analysis*, 64, 35-45.
- TUCKETT, D. (2005). Does anything go? — Towards a framework for the more transparent assessment of psychoanalytic competence. *International Journal of Psycho-Analysis*, 86, 31-49.
- TUCKETT, D., BASILE, R., BIRKSTED-BREEN, D., BÖHM, T., DENIS, P., FERRO, A., HINZ, H., JEMSTEDT, A., MARIOTTI, P. & SCHUBERT, J. (2008). *Psychoanalysis comparable and incomparable. The evolution of a method to describe and compare psychoanalytic approaches*. The New Library of Psychoanalysis. Londen: Routledge.
- VERMOTE, R. (1998). De Grid en de Caesura in het werk van Bion. In J. Dehing (red.), *Een bundel intense duisternis — Psychoanalytische opstellen rond W.R. Bion* (p. 53-72). Antwerpen: Garant.
- WALLERSTEIN, R. S. (1995). *The talking cures*. New Haven: Yale University Press.

SUMMARY

Comparing psychoanalysis — On communication between psychoanalysts from different schools

This article aims to evaluate the contribution of the Working Party on Comparative Clinical Methods, a well attended work group active during meetings of the European Psychoanalytical Federation. The method, which has also been practised among a small group of analysts belonging to the Belgian Society of Psychoanalysis, is described and critically evaluated.

Keywords: comparative method, implicit theory, David Tuckett

Noten

- 1 Psychoanalytici kunnen nog steeds moeilijk het werk van een collega die tot een andere richting behoort, genuanceerd beoordelen. Gewoonlijk wordt de

opponent in diskrediet gebracht. Denis (Tuckett 2008, p. 38-49) verwijst bijvoorbeeld naar het misverstand tussen Jacobs en Green op het IPA-congres in 1993. Jacobs illustreerde via het gedetailleerde verslag van een analytische sessie hoe